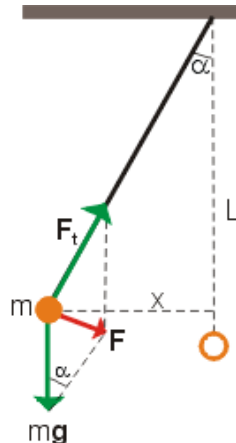

Mechanické kmitání (SŠ)

Závislost tíhového zrychlení na zeměpisné šířce

Fyzikální princip

Matematickým kyvadlem rozumíme abstraktní model mechanického oscilátoru, kde je malé těleso hmotnosti m zavěšeno na pevném vlákně zanedbatelné hmotnosti a konstantní délky L (viz obr. 1).

Obr. 1: Matematické kyvadlo.

Při výpočtu se omezíme pouze na malé výchylky, abychom mohli oblouk, po kterém se kulička pohybuje (viz obr. 1), považovat za úsečku. Pro výchylku $\alpha \leq 5^\circ$ platí, že výraz $\sin \alpha$ je přibližně roven úhlu α , vyjádřenému v radiánech ($\sin \alpha \cong \alpha$). (Např. pro $\alpha = 5^\circ$, tj. pro $\alpha = 0,0873$ rad, dostaneme $\sin \alpha = 0,0872$.) Příčinou kmitavého pohybu matematického kyvadla je síla F , která je výslednicí tíhové síly mg a tahové síly F_t , kterou působí vlákno závěsu na těleso. Síla F působí proti výchylce kuličky a snaží se ji vrátit do rovnovážné polohy ($\alpha = 0$). Pro sílu F (viz obr. 1) platí:

$$F = -m g \sin \alpha = -m g \frac{x}{L}, \quad (1)$$

kde záporné znaménko upozorňuje, že síla působí proti výchylce.

Srovnáme-li vztah (1) s pohybovou rovnicí harmonického kmitání

$$F = -m \omega^2 x, \quad (2)$$

kde ω je úhlová frekvence pohybu, pak dostáváme vztah pro úhlovou frekvenci ω_0 vlastního kmitání matematického kyvadla

$$F = -m \omega^2 x = -m g \frac{x}{L} \Rightarrow \omega_0 = \sqrt{\frac{g}{L}}. \quad (3)$$

Pro periodu T_0 a frekvenci f_0 vlastního kmitání matematického kyvadla platí:

$$T_0 = 2 \pi \sqrt{\frac{L}{g}}, \quad (4)$$

$$f_0 = \frac{1}{2 \pi} \sqrt{\frac{g}{L}}. \quad (5)$$

Ze vztahu (4) vidíme, že perioda kmitání matematického kyvadla nezávisí na hmotnosti tělesa ani na výchylce z rovnovážné polohy. Pro tíhové zrychlení g platí tedy vztah:

$$g = \frac{4 \pi^2 L}{T_0^2}. \quad (6)$$

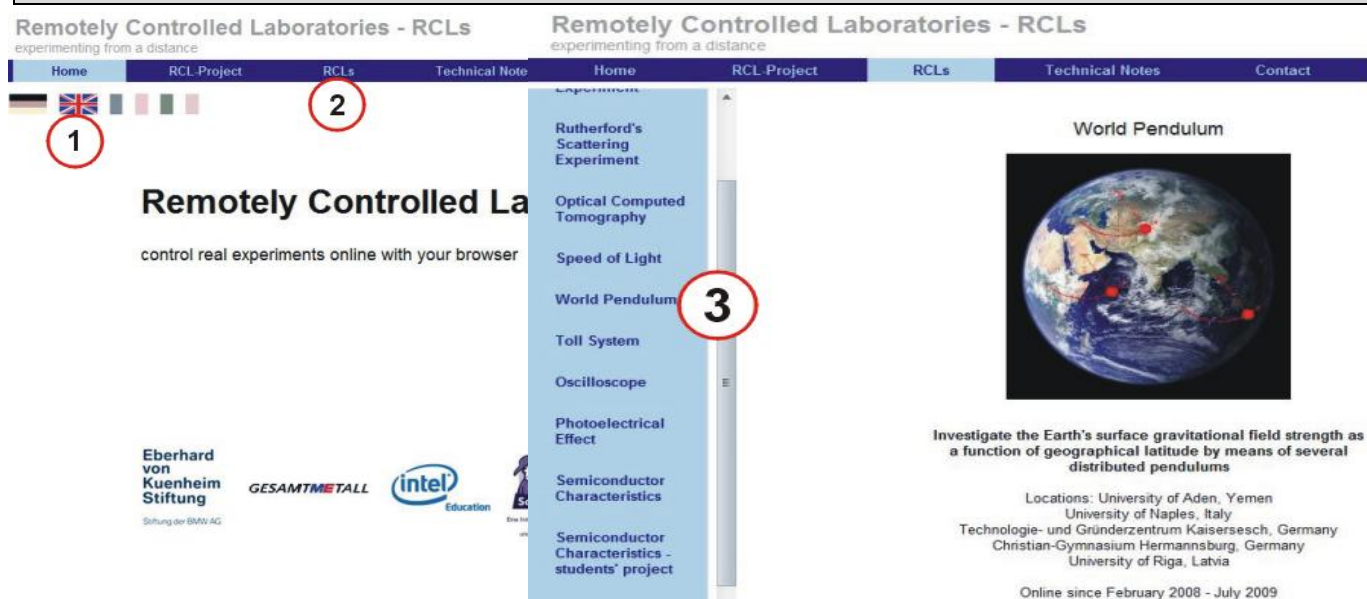
Cíl

1. Seznámit se s vzdáleně ovládaným experimentem *Závislost tíhového zrychlení na zeměpisné šířce*.
2. Ze vztahu (6) vypočítat tíhové zrychlení g pro dané místo měření.
3. Seznámit se resp. zopakovat si vlastnosti tíhového zrychlení g vzhledem k zeměpisné šířce a nadmořské výšce.
4. Vypracovat protokol o měření.

Pomůcky

Počítač s připojením na internet.

Schéma

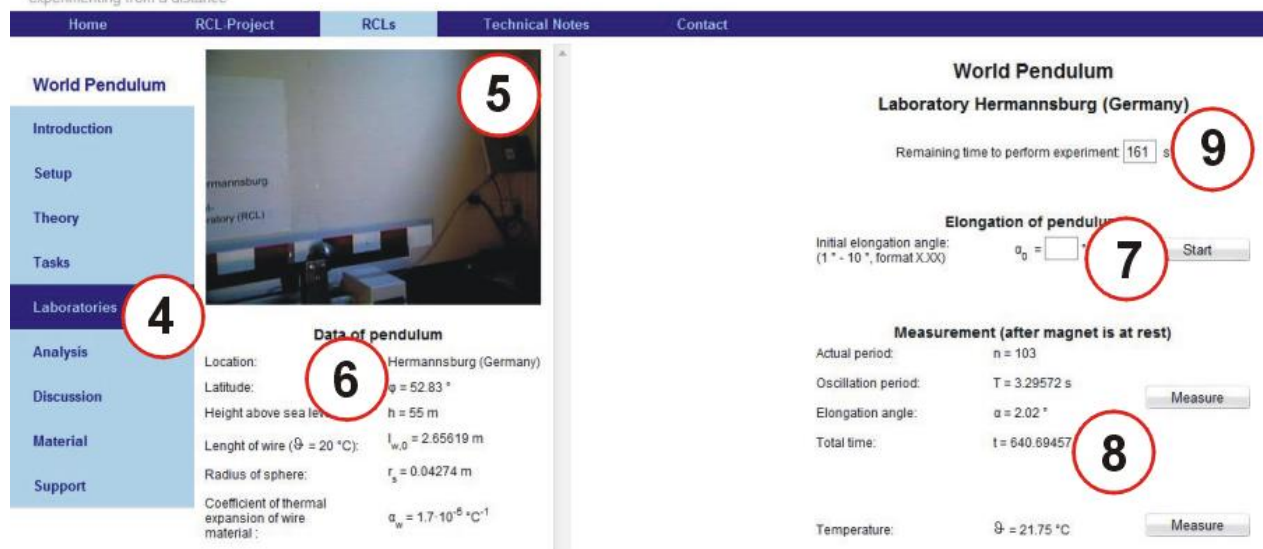

Obr. 2: Webová stránka, z které lze experiment vzdáleně ovládat.

Na webové stránce <http://rcl.physik.uni-kl.de/> (viz obr. 2) si nejprve vyberte jazykovou mutaci (nejlépe angličtinu; číslo 1) a poté klikněte na nápis "RCLs" v horní modré liště (číslo 2). Na další webové stránce se vám v levé části zobrazí seznam vzdáleně ovládaných experimentů. Klikněte na položku s názvem "World Pendulum" (číslo 3) a otevře se vám nová webová stránka s tímto experimentem (viz obr. 3). Na této webové stránce si můžete v levém modrém sloupci přečíst o tomto experimentu (teorie, úkoly, analýzy, sestava experimentu apod.). Pokud chcete přejít k měření, musíte kliknout na nápis "Laboratories" (číslo 4). Jelikož je tento experiment 4krát na 4 různých místech světa (viz tab. 1), zvolte si jednu z možností (ovládání je u všech stejné) a pokračujte dál. V levé části obrazovky je obraz z webové kamery, který sleduje aktuální změny na experimentu (číslo 5), pod ním (číslo 6) jsou údaje o experimentu (poloha, nadmořská výška, délka kyvadla, poloměr zavěšené kuličky apod.). V pravé části webové stránky je možno nastavit úhel, o který se kyvadlo vychýlí (číslo 7). V dolní části (číslo 8) jsou naměřené údaje (počet period, doba jedné periody, úhel vychýlení, teplota v místnosti apod.). V horní části stránky (číslo 9) se odpočítává čas, který ještě máte k provádění experimentu. Maximální čas je 180s.

Tab. 1 Seznam míst, kde jsou umístěna jednotlivá vzdáleně ovládaná matematická kyvadla.

Kaisersesch	Německo
Hermannsburg	Německo
Riga	Lotyšsko
Aden	Yemen

Obr. 3: Webová stránka, z které lze experiment vzdáleně ovládat.

Postup měření

1. Zapněte počítač a připojte se na internet. Experiment je umístěn na webové stránce <http://rcl.fysik.uni-kl.de/> (obr. 2-3).
2. Pokud by se na této webové stránce vyskytly chyby, vyzkoušejte tento experiment v jiném webovém prohlížeči.
3. Jelikož je experiment ve 4 verzích na 4 různých místech, vyberte nejprve experiment umístěný v Kaisersechu (Německo), pokud by zrovna tento odkaz nebyl funkční, vyberte jiný.
4. Pokud je vše v pořádku lze přejít k měření. Nejprve se seznamte s ovládáním experimentu a proveďte jedno zkušební měření, kde se seznámíte s funkcemi jednotlivých tlačítek (start, measure apod.).

Tab. 2

Umístění kyvadla (země)		
Zeměpisná šířka	$\varphi =$	
Nadmořská výška	$h =$	
Délka vlákna	$x =$	
Poloměr kuličky	$r =$	
Délka kyvadla	$L = x + r =$	

5. Z webových stránek si do tabulky opište umístění (Location), zeměpisnou šířku (Latitude), nadmořskou výšku (Height above sea level), délku vlákna (Length of wire), poloměr kuličky (Radius of sphere) a dopočítejte délku kyvadla L .
6. V pravé části obrazovky, kde je ovládání experimentu nastavte počáteční výchylku (Initial elongation angle) na 10° a klikněte na tlačítko "Start". Chvilí vyčkejte, než se dá kyvadlo do pohybu a zvolte první tlačítko "Measure". Po stisknutí tohoto tlačítka se vám zobrazí perioda kmitu mat. kyvadla "Oszillation period" a přesnější hodnota výchylky "Elongation angle", tyto hodnoty si zapište do tabulky. Zvolte si jinou hodnotu výchylky a hodnoty si opět zapište do tabulky. Celkem zvolte šest různých výchylek. Podle vzorce (6) vypočítejte hodnotu tíhového zrychlení g . Nezapomeňte uvádět správné jednotky!

Tab. 3

Výchylka kyvadla	Perioda	$g \left[\frac{m}{s^2} \right]$
$\alpha =$	$T =$	
$\alpha =$	$T =$	

$\alpha =$		$T =$		
$\alpha =$		$T =$		
$\alpha =$		$T =$		

- Hodnoty z tabulky zakreslete do grafu, kde na ose x bude výchylka α a na ose y tíhové zrychlení.
- Nyní se vraťte na úvodní webovou stránku a vyberte si stejný experiment, ale na jiném místě (pokud možno zvolte i jinou zemi). Zcela analogicky opakujte body 5-7.
- Ještě jednou se vraťte na úvodní webovou stránku a vyberte si stejný experiment, ale na jiném místě (pokud možno zvolte i jinou zemi). Zcela analogicky opakujte body 5-7. Celkem budete mít změřeny hodnoty ze tří různých míst na světě.
- Srovnejte jednotlivé měření ze tří různých mat. kyvadel. Z každého měření si vyberte hodnoty pro výchylku 2° a příslušnou zeměpisnou šířku a zaznamenejte tyto hodnoty do společného grafu, kde na ose x bude zeměpisná šířka φ a na ose y tíhové zrychlení g .
- Vypracujte protokol o měření, který má standardní části: Úvod, Teoretická část, Experimentální část (naměřená data, grafy, výpočty a tabulky), Závěr a Zhodnocení měření.

Doplňující otázky

- Popište změny tíhového zrychlení na Zemi a vysvětlete pojem normálové tíhové zrychlení. Jak se mění tíhové zrychlení v různých zeměpisných šířkách a jaký vliv má na hodnotu tíhového zrychlení nadmořská výška? Jaká je hodnota tíhového zrychlení g na rovníku a jaká na pólu?
- Vysvětlete pojem kyv a kmit kyvadla. Jaký vliv na měření má délka závěsu kyvadla?
- Vysvětlete rozdíl mezi matematickým a fyzickým kyvadlem. Na internetu najdete další typy kyvadel např. reverzní kyvadlo, torzní kyvadlo, spřažená kyvadla, Blackburnovo kyvadlo, Foucaultovo kyvadlo a další a popište jejich základní vlastnosti.
- Pokuste se provést podobný experiment v laboratoři nebo ve třídě. Jaké pomůcky budete k tomuto pokusu potřebovat?

Použitá literatura

- Lepil, O.: *Fyzika pro gymnázia. Mechanické kmitání a vlnění*. Prometheus Praha, 2001.
- Halliday, D., Resnick, R., Walker, J.: *Fyzika. Část 2. Mechanika – Termodynamika*. VUTIUM, Brno, 2006.
- Reichl, J.: *Encyklopedie fyziky*. [on-line] [cit. 2010-8-12]. Dostupné z <http://fyzika.jreichl.com/>.
- <http://rel.physik.uni-kl.de/>. [on-line] [cit. 2010-8-12].